

SOBRE LA LLENGUA: SOCIETAT I MENTIDA

XAVIER GARCIA-DURAN BAYONA

Societat Catalana de Filosofia

«El nostre combat, segons Gòrgias de Leontinis, exigeix dues virtuts, l'audàcia i la saviesa: l'audàcia per afrontar el perill, la saviesa per adonar-se del parany. Car, la paraula, tal com l'anunci de l'herald en els Jocs Olímpics, crida aquell que vol, però corona aquell que és capaç.»
(*Gòrgias*, fragment B8)

El tema proposat enguany als *Col·loquis* és «La llengua». Hom tindria la temptació de donar-hi un caire polític, o ideològic, o pedagògic, o inclús folklòric i, en moments, culinari. Però si evitem aquesta temptació, mirem d'entomar el tema des d'una perspectiva categorial, conceptual, abstracta: entendre la llengua com a concreció d'una capacitat humana que és el llenguatge. Per això, és convenient començar intentant una definició de la paraula que ens ocupa, sense oblidar en cap moment que tot recurs a la llengua es fa, inevitablement, des de la llengua.

Audàcia i saviesa, ens ha exigit Gòrgias! Som-hi, doncs. Segons A. Lalande (*Vocabulaire technique et critique de la philosophie*), *llengua* és:

Systeme d'expression verbale de la pensée comportant un vocabulaire et une grammaire définis, constituant une institution sociale durable, qui s'impose aux habitants d'un

pays, et demeure presque complètement indépendante de leur volonté individuelle.

La llengua connecta, doncs, expressió, pensament i societat. D'alguna manera, hi ressona el concepte aristotèlic (*Política*, 1253a 10-12):

La raó per la qual l'home és un ésser social, més que qualsevol abella i qualsevol animal gregari, és evident: la natura, com diem, no fa res debades, i l'home és l'únic animal que té paraula. Atès que la veu és signe del dolor i del plaer, i per això la tenen també els altres animals, ja que la seva naturalesa arriba fins a tenir sensació de plaer i de dolor i a indicar-se-la entre si, però la paraula és per manifestar allò convenient i allò perjudicial, així com allò just i allò injust.

I aquest concepte, expressat per Aristòtil, afegeix la dimensió natural. L'animal polític ho és perquè, per natura, té una llengua (la grega, és clar!). La llengua, doncs, és el lloc d'encaix de l'expressió, el pensament, la societat i la natura pel que fa a l'ésser humà. I aquesta situació d'encaix ens tempta: és que seria possible l'existència d'una *Ur-Sprache*¹, una llengua primera, original, natural, que s'hauria de correspondre a un *Ur-Mensch*? A la recerca d'aquesta llengua original s'hi han dedicat esforços immensos.² Recordem, a tall d'exemple, la narració d'Heròdot al segon llibre de la *Història*:

...quan Psammètic accedí al regne, volgué escatir quins havien estat els primers homes i des d'aleshores els egipcis creuen que abans d'ells han existit els frigis, i que ells són els qui venen a continuació. Perquè Psammètic, quan, tot i les seves investigacions, no aconseguí trobar resposta a la qüestió referent a quins havien estat els primers homes, va

1. George STEINER, *Gramáticas de la Creación*, p. 23.

2. Umberto ECO, «La búsqueda de la lengua perfecta en la cultura europea» a *CIC, Cuadernos de Información y Comunicación*, 1998.

tenir aquesta pensada. Lliurà dos nadons al primer pastor que trobà, perquè els criés entre els ramats com segueix: davant d'ells ningú no havia de dir res, ni un sol mot; els nadons havien de jeure sols en una cabana abandonada. [...] Psammètic va fer això perquè volia sentir dels nens, superat ja el balbuceig intel·ligible, la primera veu amb què es posarien a parlar... (2, 1-15)

El resultat d'aquest *experiment* fou una paraula frígia que vol dir *pa*.³ Si la llengua més natural és la frígia, els frigis són els primers dels homes. El més suggeridor de l'ambició del faraó és l'aparellament entre els primers éssers humans i la llengua natural. Una situació semblant es dona també en el context semita, amb la llengua usada durant la creació i al paradís, llengua que Agustí d'Hipona (i rere seu bona part del món medieval i d'allò que anomenem Occident) considerarà que era la llengua hebrea. La llengua adàmica (fos quina fos, en definitiva, en espera de l'aparent fracàs de Babel) seria aquella llengua perfecta, que no separa la paraula de la cosa. La paraula *és* la cosa. Per això el *dixit* és un *fiat*. Això és el que diferencia el relat grec del relat semita. En el primer, cal trobar la llengua més natural, que permet definir el grup humà més antic, arcaic. En el segon, la llengua d'Adam és la llengua perfecta, la protollengua. Imagino que aquesta diferenciació axiològica és el que separa, d'arrel, Atenes i Jerusalem, i posa Occident en la fràgil balança entre descripció i valoració (no són uns altres noms, respectivament, de saviesa i audàcia?).

Però tornem a la llengua. Què vol dir que en la llengua perfecta no hi ha distància entre la paraula i la cosa? «Cada animal havia de portar el nom que l'home li posés» (*Gn* 2,19b). «Haver de portar» vol dir que el nom no forma part de la superfície de l'animal, del pur regne perceptiu, sinó de

3. Segons Heròdot, la primera paraula dita és *bekos*.

la seva mateixa essència, d'allò que l'animal és: el nom és la cosa. I, per tant, la gramàtica (de la qual també ha parlat Lalande) és la mateixa estructura del món. Conèixer la llengua primera és reproduir l'estructura del món i, per tant, trobar una mateixa expressió a un mateix pensament. Significa la comunitat humana universal. És el somni de Llull, de Postel o de Leibniz. D'Abulafia o de la Càbala.⁴ Des d'una altra perspectiva, és el despertar de Wittgenstein.

I què passa, doncs, quan aquesta identitat es desfà, desapareix, quan hi ha un hiatus entre la paraula i la cosa? Aquest és el debat del *Cratíl* de Plató: les paraules s'han d'assemblar a les coses, les paraules imiten les coses, les paraules són el resultat d'una convenció... Ens recorda de nou Gòrgias: «La paraula, però, no són les coses existents objectivament; així doncs, no fem notar al pròisme les coses, sinó la paraula, que és diferent dels objectes».⁵ Hi ha un desdoblament entre les paraules i les coses, dues realitats enfrontades. Quina és, doncs, la relació exacta entre la llengua i la realitat? Aquest és un dels temes del text breu, però d'enorme intensitat de Friedrich Nietzsche, *Sobre veritat i mentida en sentit extramoral*. Ras i curt: la llengua, les paraules, són metàfores de les coses, metàfores «que hem oblidat que ho són». Són formes antropomòrfiques que, aparentment, parlen de la realitat, però que inexorablement parlen de l'ésser humà. Per això no es pot predicar la veritat d'aquesta forma de referir-se a la realitat: parla de l'ésser humà, és una veritat merament humana. Així,

4. «Aquí, desde el principio como *peregrinarum linguarum interpretis*, fue llamado Guillermo Postel, que durante toda su vida persiguió el sueño de un protolenguaje, de una *lingua sancta, divinitus inspirata primo homini*, la única capaz de restablecer la *orbis terrae concordia*» Cfr. Umberto Eco, *op. cit.*, p. 133.

5. *Gòrgias*, frg. B3, 84.

Què és, doncs, la veritat? És un exèrcit mòbil de metàfores, metonímies, antropomorfismes, en resum, una suma de relacions humanes que foren augmentades, transmeses, adornades, de forma poètica i retòrica, i que, després d'un llarg ús, a un poble li semblen estables, canòniques i vinculants: les veritats són il·lusions que s'ha oblidat que ho són: metàfores que s'han tornat gastades i sense força sensible, monedes que han perdut la seva imatge i que ara només compten com a metall, però ja no com a monedes. (Nietzsche, 2011, p. 47)

No està tan lluny de la definició inicial de Lalande, però aquí hem afegit la veritat i, en conseqüència, la mentida. La mentida té relació amb l'oblit. Hem oblidat que usem metàfores per parlar del món, hem oblidat que no parlem de les coses, sinó de nosaltres mateixos. Per això articulem un discurs com si fos vertader, des de la inconsciència i l'oblit. Des de la il·lusió, que semànticament inclou l'engany. Aquesta mentida crea llocs comuns, a partir dels quals es construeix la vida social. Cal dir el que diu tothom, i com ho diu tothom. És el principi de l'acord i del consens, no de la veritat. Fora d'això, l'indefinit, l'inexpressable, allò desconegut. Hem construït una imatge *vertadera* del món que només ens serveix a nosaltres, amb la mateixa arrogància que els homes que construïren la torre de Babel. El resultat és l'abstracció, la rigidesa, l'enduriment, la repetició, la persistència, com l'estructura mateixa del món, com la llengua:

...considera el món sencer com lligat a l'home; com l'eco infinitament trencat d'un so originari, de l'home; com la reproducció multiplicada d'una única imatge originària, de l'home. [...] Oblida, doncs, que les metàfores intuïtives originals són metàfores i les pren com si fossin les coses mateixes. (Nietzsche, 2011, p. 53)

I la salvació d'aquest «columbari romà» (Nietzsche, 2011, p. 49) dels conceptes és el retorn a la intuïció inicial que posa en contacte l'ésser humà amb el món, sense

separar-los i obrint-los a un entorn poètic, creatiu, artístic. L'èsser humà científic contra l'èsser humà artístic; la rigidesa contra la fluència, la tranquil·la regularitat contra la incòmoda imprevisió... la saviesa immobilitzadora contra l'audàcia inquieta?

Trobem dues dimensions, doncs, de la llengua: d'una banda, la possibilitat d'un component universal, comú i perfecte; de l'altra, l'argument per viure en comunitat gràcies a la mentida acceptada pel grup social. Ningú no apostaria avui per un llenguatge adàmic, edènic (tot i que la temptació és forta), però això no elimina un substrat essencial de l'espècie humana pel que fa a la llengua. Podem reunir les dues dimensions? És a dir, la dimensió que intueix una llengua comuna a totes les societats humanes, i la dimensió que recull l'esclerosi i la repetició, l'oblit que provoquen la mentida? Podem afirmar que tota llengua s'origina des d'un element comú i universal, a partir del qual es genera l'engany que permet la vida social?

Totes dues dimensions poden quedar recollides en el sacrifici, és a dir, en la mort ritualitzada d'una víctima a mans d'una multitud, que sembla estès a totes les societats, a totes les cultures, i que el fet de ser ritualitzada inclou la persistència, la repetició, l'esclerosi que assenyalen l'oblit. René Girard parla de *méconnaissance*, i explica el procés de la manera següent: el desig mimètic empeny a la violència, ja que tothom vol el desig de l'altre (tothom és model i rival alhora). Aquesta violència tendeix a destruir el grup, a menys que el grup trobi algú sobre qui descarregar-la. L'estranger, el malalt, el diferent reben la violència del grup i són assassinats. El grup es desdobra en víctima i botxins, en donadors de violència i rebedors de violència. El fet de ser diferents (el proïsme, l'altri) els fa ser causa del patiment del grup, i per tant apareix la necessitat d'eliminar-los. El resultat de l'assassinat primordial és la pacificació del grup, el benestar i la tranquil·litat... fins que es reinicia el cicle.

La resolució de la crisi es fa ritual, es fa una repetició que cal seguir fil per randa, per obtenir la pacificació del grup, fins a oblidar que es tracta d'una repetició, d'un ritual, fins a transformar-la en «monedes que han perdut la seva imatge...». La víctima, com cada un dels elements del ritual, esdevé universal, abstracta: paraula. Una substitució de la víctima original. La religió, conclou Girard, és el fonament de la cultura, i la llengua i el sacrifici tenen la mateixa estructura. En paraules de Calasso:

Il nominare stesso, nell'arbitrio che permette di cancellare una cosa e sostituirle un suono, contiene quel primordiale assassinio che il sacrificio, al tempo stesso, svela e tenta di medicare. La tessitura sempre rinnovata dalle corrispondenze, i significati ogni volta attribuiti alla singola sillaba, al singolo metro: è tutto un immane tentativo di ricucire la trama intorno a quel minuscolo squarcio prodotto dalla parola, dalla immagine mentale, che annulla un presente per evocare un assente, dal segno.... (Calasso, 1983, p. 182)

I, de la mateixa manera, Girard també conclou que la llengua s'origina a partir del sacrifici:⁶

On voit très bien que le langage articulé, l'échange des paroles comme tous les autres échanges, doit se constituer, lui aussi, à partir du rite, à partir des hurlements et des cris que accompagnent la crise mimétique et que le rite

6. Vegeu aquest text paral·lel: «Dans la répétition “superstitieuse” de l'événement, une sorte de «mise en scène» doit s'organiser, sous la forme d'un meurtre d'une victime de substitution. Cette victime n'est plus considérée comme responsable de la crise, mais elle est à la fois une nouvelle victime *réelle*, effectivement tuée, et un symbole du proto-événement; il s'agit là du *premier signe symbolique* jamais inventé par les hominidés. C'est le premier instant où quelque chose est à la *place* d'une *autre chose*. [...] La religion est mère du tout: elle est au cœur de tout et, à partir de cette idée, l'émergence du rituel, du langage et de la symbolique deviennent pensables. Enfin, la religion est elle-même produite par le mécanisme du bouc émissaire.» (Girard, *Les origines de la culture*, p. 157-159).

doit reproduire eux aussi, puisqu'ils précèdent et peut-être conditionnent l'immolation salvatrice. On conçoit sans peine que, dans la pratique rituelle, autour de la victime, ces cris d'abord inarticulés commencent à se rythmer et à s'ordonner comme les gestes de la danse, autour de l'acte sacrificiel, puisque c'est dans un esprit de collaboration et d'entente que tous les aspects de la crise sont reproduits. Il n'y a pas de culture au monde qui n'affirme comme premiers et fondamentaux dans l'ordre du langage, les vocables du sacré. (Girard, 1978, p. 139)

Aquest dibuix de l'estructura i l'origen de la societat té un nucli: el fet que l'hem oblidat. La clau del sacrifici és el desconeixement: «Avoir un bouc émissaire c'est ne savoir qu'on l'a».⁷ En algun lloc, Girard (2011, p. 40) afirma que l'eficàcia del sacrifici és inversament proporcional al coneixement que hom en té... però no és ara l'ocasió de veure quines conseqüències pot arribar a tenir aquesta afirmació.

En definitiva: com tot element cultural, es podria afirmar que la llengua prové del desdoblament que significa el sacrifici. Desdoblament i substitució. Es pot afirmar que l'eficàcia del sacrifici consisteix a haver oblidat el seu origen —el seu valor i significat. Per tant, la llengua, com tot allò cultural, es fonamenta en «il·lusions que hem oblidat que ho són». Això és, en mentides...

* * *

7. Cfr. *Je vois Satan tomber comme l'éclair*, p. 205; *Achever Clausewitz*, p. 17. Vegeu també S.C. GARRELS, «Mimesis and Science. An interview with René Girard», a *Mimesis and Science*. A la pàgina 234, diu «To have a scapegoat is to not know that you have one». També: J.-M. OUGHOURLIAN: *Psychopolitics*. La «Introducció» (Foreword) és de Girard. A la pàg. IX es diu: «Having a scapegoat is not being aware of having one». Igualment, el text «Un mécanisme générateur: le bouc émissaire», a *Sanctantes origines*, té com a centre de debat aquesta idea.

Però malgrat tot això, hi ha alguna cosa en la llengua que, sàvia i audaç, tot i enganyant, no deixa de ser vertadera:

Mentre el retòr Gòrgias a Olímpia feia lectura als grecs d'un discurs sobre la concòrdia, Melanti exclamà: "Aquest ens dona consells sobre la concòrdia, ell, que no ha pogut persuadir a casa seva la muller i la criada a viure en la concòrdia, i només són tres". Pel que sembla, Gòrgias estava un xic enamorat de la serventa i l'esposa n'estava gelosa. (*Gòrgias*, fragment B9)

Bibliografia

- CALASSO, Roberto. *La rovina de Kash*. Milano: Adelphi, 1983.
- ECO, Umberto. «La búsqueda de la lengua perfecta en la cultura europea», *CIC. Cuadernos de Información y Comunicación*, núm. 4, pàgs. 133-147 (1998/1999). [<https://revistas.ucm.es/index.php/CIYC/article/view/CIY-C9899110133A>]
- GARRELS, Scott R. (Ed.). *Mimesis and Science*. Michigan: Michigan State University Press, 2011.
- GIRARD, René. *Des choses cachées depuis la fondation du monde*. Paris: Grasset, 1978.
- GIRARD, René. *Je vois Satan tomber comme l'éclair*. Paris: Grasset, 1999 [Hi ha traducció catalana: Barcelona: Fragmenta, 2021].
- GIRARD, René. *Les origines de la culture*. Paris: Desclée de Brouwer, 2004.
- GIRARD, René. *Achever Clausewitz*. Paris: Carnets Nord, 2007.
- GIRARD, René. *Sanglantes origines*. Paris: Flammarion, 2011.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Sobre veritat i mentida en sentit extramoral*. Girona: Edicions de la Ela Geminada, 2011.
- OUGHOURLIAN, Jean Michel. *Psychopolitics*. Michigan: Michigan State University Press, 2012.

PIQUÉ, Antoni (Ed.). *Els sofistes. Fragments i testimonis*.
Barcelona: Laia, 1988.

STEINER, George. *Gramáticas de la creación*. Madrid: Siruela, 2001².

